

Голові спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01
у Вінницькому державному педагогічному університеті
імені Михайла Коцюбинського

ВІДГУК

офіційного опонента

професора кафедри організації вищої освіти, управління охороною здоров'я та
гігієни Донецького національного медичного університету,

доктора педагогічних наук, професора

Соколової Ірини Володимирівни

на дисертацію Лисенко Олександри Юріївни «Теоретичні та методичні засади
післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету», поданої на

здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність проблеми. Орієнтована на пацієнта медична допомога має бути доступною, своєчасною і якісною. Сфера медичних послуг України потребує лікаря, здатного до інноваційних змін, розуміючого і сприймаючого глибинні трансформації у галузі охорони здоров'я, який фахово розв'язує практичні завдання, умотивований на успішну діяльність і кар'єрний розвиток. Професійна підготовка у закладах вищої і післядипломної медичної освіти має гармонізувати з європейськими і міжнародними стандартами забезпечення якості з урахуванням кращих національних традицій університетської освіти.

Вищезазначені аргументи підтверджують актуальність обраної дисертанткою теми дослідження, виконаного відповідно до тематичного плану наукових досліджень Національного медичного університету імені О.О. Богомольця «Методологічні аспекти соціально-гуманітарної складової вищої медичної освіти» (№0114U001357). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №4 від 26 квітня 2018 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології Національної академії педагогічних наук України (протокол №3 від 29 травня 2018 р.).

Ступінь обґрунтованості у дисертації наукових положень і висновків.

Структура дисертації має логічний і раціональний характер, відповідає поставленій меті і восьми дослідницьким завданням, а також дає можливість ґрунтовно розглянути тематичні площини, в межах яких розгортається проблема дослідження. Науково-понятійний апарат дисертації відповідає вимогам до такого рівня робіт і є достатнім для розв'язання окреслених дисертанткою завдань.

У п'яти розділах дисертації повною мірою представлено науковий дискурс проблеми із урахуванням його комунікативних параметрів, зокрема предмета, об'єкта, мети і концепції дослідження. Визначені дослідницею суперечності (С.25-26) сприймаються як діалектичні протиріччя і, водночас, як рушійна сила

розвитку післядипломної освіти лікарів в умовах реалізації державної Стратегії розвитку медичної освіти.

Перший розділ дисертації має методологічне спрямування, другий – унаочнює теоретичний конструкт роботи щодо сучасного стану та особливостей імплементації компетентнісного підходу у післядипломній освіті лікарів в Україні. Третій розділ розкриває концептуальні засади післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету, четвертий – спрямовує на з'ясування організаційно-методичних засад післядипломної освіти лікарів, що й визначено предметом дослідження, п'ятий розділ містить інформацію про етапи, методику і результати експериментальної роботи.

Долучаючись у першому розділі до історико-педагогічного аналізу проблеми (*друге завдання дослідження*), дослідниця демонструє власне бачення й розуміння наукового процесу пізнання обраного для дослідження об'єкту – післядипломної освіти лікарів в медичних університетах України. Осмислюючи «максимально можливу» сукупність репрезентативних джерел, О.Ю. Лисенко вдалося представити сторіччя університетського етапу розвитку медичної освіти за основними періодами (госпітальним, раннім університетським, університетським). Дискусійним у цьому контексті є, на мій погляд, визначення здобувачкою хронологічних меж третього (університетського) етапу розвитку медичної освіти.

У дисертації дослідниця акумулює широке коло знань, спираючись на наукові джерела. Вдало досліджено розвиток післядипломної освіти лікарів періоду незалежності України в контексті організаційних перетворень у вищій освіті, які гармонізовано зі змінами у Європейському просторі вищої освіти. У тексті дисертації і авторефераті доцільно було б навести статистичні, інформаційні дані щодо сучасного стану підготовки фахівців в інтернатурі (кількісні дані за університетами України, щорічні випуски). Ї

Аналітична інформація щодо забезпеченості і потреб ринку медичних послуг посилила б актуальність обраної проблеми.

Глибока обізнаність здобувачки із працями вітчизняних і зарубіжних дослідників сприяли доказовості висновків про ступінь розробленості проблеми у педагогічній теорії (*перше завдання дослідження*).

Сукупність базових понять, що складають науковий тезаурус дослідження післядипломної освіти лікарів, ретельно проаналізовано й угруповано О.Ю.Лисенко у дві взаємопов'язаних блоки (*третє завдання дослідження*).

Авторська інтеріоризація знання про сучасний розвиток вищої та післядипломної освіти, що формалізовано у поняттях першої групи, спрямовують на адекватне сприйняття науково-педагогічного тексту у подальших розділах роботи. Поняття другої групи розкривають специфіку післядипломної освіти лікарів, які мають бути здатними розв'язувати завдання професійної діяльності з урахуванням сучасних світових медичних стандартів, етичних і деонтологічних принципів.

За результатом аналізу наукових джерел здобувачка виокремлює змістовне «ядро» післядипломної освіти лікарів як «безперервного, багатоступеневого і

поліфункціонального освітнього процесу, котрий реалізується після завершення медичного закладу вищої освіти (додипломний етап) та спрямований на формування й удосконалення професійної компетентності лікаря» (С.73-74). Обґрунтовано зроблено висновок, що система компетентностей лікаря набуває ознак цілісності, інтегративності, багаторівневості і особистісного сенсу, формується в результаті професійної підготовки на до- та післядипломному освітніх етапах, а також у процесі неперервного професійного розвитку медичних працівників.

Розширений автором контекст поняття відбивається у структурі і змісті компетентностей лікаря (розділ 3.1.), що складають систему набутих особистістю професійних здатностей і ціннісних орієнтацій, мотивують і спрямовують лікаря до розвитку та удосконалення впродовж життя.

У другому розділі визначено особливості імплементації компетентнісного підходу як концептуального орієнтиру розвитку вищої освіти у ХХІ столітті. Переконливими є авторська аргументація і попередні висновки про перебіг подій у системі вищої і медичної освіти. Представлені результати констатувального етапу педагогічного експерименту підтвердили актуальність дослідження і скерували дослідницькі дії на розробку змісту, визначення форм, методів, технологій післядипломної освіти лікарів для підтвердження робочої гіпотези.

У Європейському просторі вищої освіти компетентнісний підхід визначено в якості методологічної основи для побудови освітніх програм вищої освіти і визначення змісту неперервної професійної освіти. Отож, у розділі 2.3. доречно було б акцентувати на особливостях упровадження Європейських стандартів і рекомендацій із забезпечення якості вищої освіти (ESG 2015) у післядипломній медичній освіті.

Заслуговує на схвалення інформаційна частина роботи про зарубіжний досвід медичної освіти (розділ 2.4.). За результатами вивчення організації медичної освіти на додипломному і післядипломному рівнях в історичній ретроспекції і сучасній діяльності медичних шкіл (закладів вищої медичної освіти) визначено загальні і відмінні ознаки післядипломної медичної освіти у зарубіжних країнах.

У концепції післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету (третій розділ) презентовано авторське бачення шляхів і способів розв'язання проблеми, які конкретизовано у варіативних моделях: базисної, спеціалізованої, практично орієнтованої, реформаційної та комплексної. Обґрунтовуючи класифікацію варіативних моделей післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету (*шосте завдання*), варто було б пояснити, які моделі є реальними медичними практиками, а які мають прогностичні сценарії розвитку для післядипломної медичної освіти.

Організаційно-методичні засади післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету (четвертий розділ) розглянуто здобувачкою у розширеному форматі: для визначення умов функціонування спеціальної інституції, до компетенції якої входить організація післядипломної освіти; з метою розкриття принципів формування змісту післядипломної освіти в

інтернатурі. Досліджено наступність етапів післядипломної освіти лікарів з визначеними регламентованими процедурами навчання в інтернатурі і залученням інтернів до участі у комунікативних заходах. Методи та технології навчання, які пропонує О.Ю.Лисенко, спрямовані на формування та розвиток системи компетентностей лікаря на післядипломному етапі медичної освіти.

Відзначаємо наукову коректність усіх матеріалів, які висвітлюють експериментальну частину дослідження (розділ 5) з використанням сукупності методів емпіричного рівня наукового пізнання, що забезпечують накопичення, фіксацію та узагальнення дослідного матеріалу, а також комплексу стандартизованих і авторських методик. Переконливими є результати дослідження, до якого було залучено 1704 особи, 852 з яких включено до експериментальної групи.

Отримані результати експерименту, які подано у 12 рисунках і таблицях в основному тексті розділу 5 дисертації, свідчать про позитивні зрушення в рівнях сформованості системи компетентностей лікарів. Підтверджено робочу гіпотезу дослідження (С. 373), в якій дослідницею виписано послідовні кроки у науковому пізнанні причинно-наслідкових зв'язків у складному процесі формування системи компетентностей лікарів за визначених організаційно-методичних засад післядипломної освіти в умовах медичного університету.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Нові факти, одержані здобувачем.

Вважаємо за необхідне наголосити на таких позитивних результатах рецензованої дисертації, що доводять методологічну обґрунтованість висновків, засвідчують наукову новизну роботи:

- Дисертація є завершеним науковим дослідженням актуальної проблеми післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету. У концепції дослідження закладено авторську ідею наукового пізнання проблеми, яка спрямувала на синтез нового знання у цілісну систему, спираючись на усталене теоретичне знання і враховуючи історичний досвід університетської медичної освіти на українських теренах. Відтак, проблема післядипломної освіти лікарів є джерелом розвитку теорії професійної освіти для розв'язання значно ширшого кола практичних завдань безперервного професійного розвитку лікарів.

- Відтворені здобувачкою історичні факти (події і явища у післядипломній освіті лікарів в Україні госпітального, раннього університетського та університетського періодів) є важливими елементами наукових знань, які у сукупності з іншими (історія розвитку вищої освіти, теорія і методика професійної освіти) становлять основу для періодизації розвитку післядипломної освіти лікарів на українських землях з 1889 року по теперішній час (*друге завдання дослідження*). Здобуті результати розширюють наукове знання про минуле і сучасне післядипломної медичної освіти як складника неперервної професійної освіти.

- Обґрунтована система компетентностей лікаря (соціально-особистісна, загальнопрофесійна, професійно-спеціалізована), що формується та неперервно

розвивається на післядипломному етапі освіти в медичному університеті (*четверте завдання дослідження*), увиразнює загальне, особливе і специфічне у професійній діяльності лікаря і післядипломній освіті лікарів. Новизна вбачається також у змістовному наповненні критеріїв, які розкрито через сукупність показників за високим, середнім, низьким рівнями.

- Розроблена концепція післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету (*п'яте завдання дослідження*) у сукупності підходів (системного, порівняльного, діяльнісного, акмеологічного, соціально гуманістичного, особистісно орієнтованого) створює своєрідний горизонт бачення теоретичної проблеми як міждисциплінарної. Відтак, розширюється формат дослідження; відбувається нарощування нового знання з педагогіки медичної освіти (The Pedagogy of Medical Education), галузі знань, розвиток якої спостерігаємо у зарубіжному науковому дискурсі. Цілком виправдано говорити про подальший розвиток проблеми післядипломної освіти лікарів у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії на засадах міждисциплінарності.

- Обґрунтовані і експериментально перевірені організаційно-методичні засади післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету (*сьоме завдання дослідження*) доповнюють теоретичні знання про предмет дослідження на емпіричному рівні пізнання. Цінність такого пізнання в усвідомленні, переосмисленні та розвитку сучасних парадигм і концепцій, які обрано здобувачкою в якості методологічних орієнтирів для дослідження проблеми.

- Вірогідність наукових результатів забезпечена логіко-системним аналізом значного обсягу джерел (379 найменувань, із них 108 – іноземними мовами найменувань); підтверджена сукупністю теоретичних й емпіричних методів дослідження (зокрема ретроспективного, порівняльного, комплексного аналізу, моделювання), адекватних предмету, меті та завданням дослідження.

- Вагомим для загальної результативності роботи є методологічний блок дослідження. Вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовані, мету досягнуто. Корпус «висновків» створює загальний малюнок авторської моделі рефлексії проблеми. Загальним висновкам властива повнота та логічність викладу, достатній рівень обґрунтованості й достовірності. Додаткові ресурси (на 75 сторінках) поглиблюють і увиразнюють уявлення про цілісне дослідження і є корисними для теорії і практики професійної освіти.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Практична цінність роботи полягає у розробленні та упровадженні низки положень (організаційно-управлінських документів) щодо організації післядипломної освіти лікарів у спеціально утворених інституціях. Практико-орієнтованими вважаю також навчально-методичне забезпечення післядипломної медичної освіти (зокрема програми підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників із застосуванням симуляційних технологій), що спрямовують на формування системи компетентностей сучасного лікаря.

Результати дослідження презентовані науковій і педагогічній громаді на 12 науково-практичних конференціях; належним чином апробовані і впроваджені в

освітянську практику (що засвідчено довідками Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (№120/2-203 від 22 травня 2018 р.), ПВНЗ «Інститут загальної практики – сімейної медицини» (№14 від 13 червня 2019 р.), Запорізького державного медичного університету (№10 від 20 червня 2019 р.), Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (№7 від 30 травня 2019 р.), Вінницькому національному медичному університеті імені М.І. Пирогова (№11 від 12 травня 2019 р.), ДНУ «Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини» Державного управління справами (№7 від 12 травня 2019 р.).).

Значення одержаних результатів полягає у можливості і доцільності перенесення теоретичних висновків дисертації у площину додипломної і післядипломної медичної освіти в умовах імплементації Концепції безперервного професійного розвитку лікарів і державних стандартів вищої освіти за спеціальністю «Медицина».

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Матеріали дисертації є підґрунтям для розроблення змісту післядипломної медичної освіти, удосконалення технологій підготовки лікарів в умовах інтернатури і резидентури, а також на етапі безперервного професійного розвитку.

Прогностичний потенціал проведеного дослідження зумовлений можливістю подальших наукових розвідок із проблем організації дистанційного навчання лікарів на післядипломному етапі освіти; міжпредметної і міждисциплінарної інтеграції програм післядипломної підготовки лікарів.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Представлена дисертація настановує на міркування, які в чомусь відрізняються від думки дисертанта, зумовлюють певні зауваження, застереження та побажання:

1. На мій погляд, аргументуючи у розділі 1.1 визначення періодів становлення післядипломної освіти лікарів в Україні, доцільно було б зазначити основні критерії авторської періодизації. Це посилює аналітичність висновків про особливості післядипломної освіти лікарів у визначених хронологічних рамках дослідження. Доречно було б використати можливості методу індукції для конкретизації тенденцій, що супроводжують кожен із визначених етапів.
2. Висвітлюючи зарубіжний досвід професійної підготовки лікарів, варто було б аргументувати параметрами, за якими аналізувалися системи медичної освіти у країнах з різними соціально-економічними й соціокультурними умовами, що детермінують зміни у післядипломній освіті лікарів.
3. У другому розділі доцільно було б розширити опис двох рівнів міжнародних стандартів (базового і підвищеної якості) післядипломної медичної освіти (Всесвітня федерація медичної освіти, WFME) у площині доцільності і можливості перенесення в університетську освіту України, акцентувавши на особливостях, перевагах і можливих ризиках.
4. У першому розділі дисертаційного дослідження досить повно представлено

результати теоретичного аналізу проблеми, однак бракує ціннісних суджень дослідниці при висвітленні концептуальних поглядів деяких учених. Варто було б конкретизувати основні тематичні площини дослідження проблеми як теоретичну передумову її подальшого розширення в авторському дискурсі.

5. Комплексну модель післядипломної освіти лікарів (рис. 3.6, С.261) здобувачка пропонує у якості дорожньої карти «професійного становлення та розвитку лікаря після завершення магістерського курсу з медицини». Потребує додаткового роз'яснення позиція дисертантки щодо переваг узагальненої моделі порівняно з іншими.
6. Згідно із концепцією дослідження «андрагогічний підхід спрямовано на виокремлення форм, методів та технологій підготовки лікарів, що найбільшою мірою відповідають особливостям і закономірностям навчання дорослої людини». Відтак, у тексті роботи (розділ 4) автору слід було зосередити увагу на особливостях реалізації цього підходу на післядипломному етапі медичної освіти.
7. Текст дисертації містить деякі мовні огріхи, зокрема мовно-стилістичні помилки, інколи переобтяжений ускладненими мовними конструкціями (Сс.182, 185, 188, 252, 256, 269, 277), які заважають належним чином сприймати думку автора.

Відзначені вище зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку представленої до захисту дисертації.

Повнота викладання результатів в опублікованих працях.

Зміст наукових публікацій автора відображають основні результати і висновки, що розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації. Серед загальної кількості наукових і науково-методичних праць (загалом 34 найменування, 13 одноосібних) у контексті презентації основних положень роботи вирізняються, зокрема одноосібна монографія, два навчальних посібника, дві статті у періодичних фахових виданнях, що індексуються у науково-метричній базі Scopus.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

Зміст дисертаційної роботи ідентичний змісту автореферату. Наведені в авторефераті наукові положення, висновки в повному обсязі розкриті й обґрунтовані в тексті дисертації.

Висновок. Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що рецензоване дисертаційне дослідження «Теоретичні та методичні засади післядипломної освіти лікарів в умовах медичного університету» є завершеною, самостійною науковою роботою, яка містить нові науково обґрунтовані результати в галузі теорії і методики професійної освіти, що дали змогу автору здійснити комплексне вирішення актуальної проблеми професійної освіти.

За актуальністю, змістом, обсягом, обґрунтованістю наукових положень,

достовірністю, практичним значенням, оформленням та повною викладу відповідає вимогам дисертацій на здобуття наукового ступеню доктора наук згідно із «Порядком присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07. 2013 р. зі змінами та доповненнями, внесеними Постановою КМУ № 656 від 19.08. 2015 р. щодо докторських дисертацій, а її автор **Лисенко Олександра Юріївна** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

02 червня 2020 року

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри організації вищої освіти,
охорони здоров'я та гігієни Донецького національного
медичного університету

І.В. Соколова

